

ANALÎZEK LI SER GULDANA HEZÎN DI ÇARÇOVEYA ŞÎRETNAMEYÊN KURDÎ DE

Analysis of the work titled Guldân by Molla Hüsnu Hazin
with respect to Kurdish Nasîhatnâmes

M. Zahir ERTEKİN¹

“Perest û îbadet nîne ji wî kesî re ku hedan û hizûr ji wî re nîne. Hedan û hizûr nîne ji wî gelî re ku wêran ji wî re nîne. Wêran nîne ji wî gelî re ku dewlet ji wî re nîne. Dewlet nîne ji wî gelî re ku hatin/dahat ji wî re nîne. Hatin (serwet) nîne ji wî gelî re ku xebat ji wî re nîne. Tevde nîne ji wî gelî re ku zanîn ji wî re nîne. Lewra ji cahilan cumhûriyet çênabe”²

KURTE

Nesîhetname cureyeke edebî ye di edebiyata klasîk de. Ev cure çiyekî xwe yê girîng heye di nava edebiyata mîletên misilman de. Nesîhetname him pexşankî him jî helbestkî hatine nivîsîn. Lêbelê di edebiyata klasîk de bêtir helbestkî bi pêşketiye.

Di helbesta kurdî ya klasîk de jî gelek mînakên nesîhetnameyê hene lê ev bêtir di nava dîwan û dîwançeyan de tomarkirî ne. Tradîsyona nivîsîna nesîhetnemeyên kurdî bi Baba Tahirê Hemedanî destpê dîke û heta roja me jî berdewam e. Di nava kaniya klasîka kurdî de berhemên seranser ji nesîhetan pêkhatî heta vê sedsalê bi qasî ku em dizanin tunene. *Guldân* yek ji van berhemên pendî ye ku bûye mijara vê lêkolînê. Ji ber ku ev cureya edebî di kurdî de pir kêm e, nirxa berhema *Guldânê* jî zêdetir dibe.

- 1 Dr., Zanîngeha Bingölê, Fakulteya Edebiyatê, Beşa Ziman û Edebiyata Kurdî, Bingöl, Turkiye. Bingol University, Faculty of Literature, Department of Kurdish Language and Literature, Bingöl, Turkey. e-mail: zahirertekin@hotmail.com
- 2 Mela Husnî Hezîn, *Guldân*, Weşanxaneya Nûbihar (Çapa 2.), İstanbul 2011, r. 185.

Xebata me ji du beşan pêk tê. Beşa yekem di derbarê dîrokçeya pêvajoya nesîhetnameyan û geşepêdana nesîhetnameyê di edebiyata kurdî ya klasîk de ye. Beşa duyem jî, berhema Mela Husnî Hezîn a bi navê *Guldane* di çarçoveya nesîhetnameyan de analîz dike.

Peyvên Sereke: Mela Husnî Hezîn, Nesîhetname, Edebiyata Kurdî ya Klasîk, *Guldane*

ABSTRACT

Nasîhatnâme (advisory) is an important genre in classical literature. This genre occupies a significant space in the literature of Muslim nations. Nasîhatnâmes could be in both prose and verse forms. However, in classical literature, especially verse Nasîhatnâmes were prominent. There are several examples of this genre in classical Kurdish literature. However, these are mostly poems found in divans or 'divançes' (shorter divans). This tradition started with Baba Tahir-i Hemedanî in Kurdish literature still continues. But unfortunately, there are just a few Kurdish works that dedicated themselves purely to advisory texts. The work titled 'Guldane' that was scrutinised in the present study is one such oeuvre. Golden is significant since it is one of rare books written in this genre.

The present study has two main sections. In the first section, historical development and Nasîhatnâmes in the classical Kurdish literature will be addressed. In the second section, the work by Molla Hüsnü Hazin, 'Guldane' will be analysed based on its language, content and style.

Keywords: Molla Hüsnü Hazin, Nasîhatnâme, Classical Kurdish Literature, *Guldane*

Kürtçe Nasîhatnameler Bağlamında Molla Hüsnü Hazin'in *Guldane* İsimli Eserinin Analizi

Klasik edebiyatın önemli bir edebi türü de nasîhatnamelerdir. Bu türün Müslüman milletlerin edebiyatı içerisinde önemli bir yeri vardır. Nasîhatnamelerin hem düzyazı hem de şiirsel tarzda iki gurubu bulunmaktadır. Ancak klasik edebiyata baktığımızda bu türün özellikle şiir tarafı öne çıkmaktadır. Klasik Kürt şiirinde bu türün pek çok örneği bulunmaktadır. Ancak bunlar daha çok divan veya divançelerde yerlerini alan şiirlerdir. Kürt edebiyatında Baba Tahir-i Hemedanî ile başlayan bu gelenek halen devam etmektedir. Baştan sona nasîhat konusuna yoğunlaşan Kürtçe eserlere çok az rastlıyoruz ne yazık ki. İncelemeye tabi tuttuğumuz *Guldane* isimli eser de bu çok az eserden bir tanesidir. Bu türün pek az sayıdaki kitaplarından bir tanesi olması hasebiyle de *Guldane* ayrıca önem arz etmektedir.

Çalışmamız iki ana konudan oluşmaktadır. Birincisi Nasihatnamenin tarihi gelişim süreci ve Klasik Kürt Edebiyatında Nasihatnameler. İkinci kısım ise Molla Hüsnü Hazin'in *Guldan* isimli eserinin Nasihatnameler bağlamında dil, içerik ve uslup açısından analizi.

Anahtar kelimeler: Molla Hüsnü Hazin, Nasihatname, Klasik Kürt Edebiyatı, *Guldan*

DESPÊK

Di dîroka kurdan de têkiliya kurdan herdem bi nivîsê re hebûye. Di serdemên berê de çendî bi zimanên rewac ên serdemê û serdestan nivîsîbin jî di vê pêncsed sala dawî de kurdan zimanê xwe keşif kirine û bi zimanê xwe berhemên hêja dane ku ev hê jî didome. Îro jî nivîskarekî ku qet bi kurdî perwerde nebûbe jî radibe ilmê ku pîranî bi erebî, farisî û tirkî eda kiriye, berhemeke bi kurdî diafirîne ku ji edeb û uslûba wê ne kêmî berhemên Se'diyê Şîrazî ne. Lê divê em vê jî bêjin ku her çiqas folklorê kurdan û vegêrana kurdî ji gelek zimanan dewlemendir be jî zimanê kurdî ji aliyê cureyên edebî ve wekî zimanên cîran ên berbelav ne berhemdar e. Helbet hin sedemên vê hene. Gelek baş tê zanîn ku; zanîn, nivîs û berhemdan li gorî şert û mercan, li gorî îhtiyac, îdeal û rewşa heyî ya dem û mekanê pêk tên. Dema meriv bi vî çavî dinêre meriv têdigêhêje bê ka kurdan çima dereng nivîsîne yan jî di hin cureyên zanîn û edebiyatê de bê berhem mane. Lê divê em baş bizanibin ku dema me hemî berhemên kurdî yên klasîk analîz kirin û tesnîf kirin em ê wê demê nirxandineke rastir bikin.

Tehlîl, rexne û analîza pirtûkan di wêje û weşangeriya kurdî de qadeke beyar e. Li welatên Rojava ev qad gelekî berbelav û bimifa ye. Danasîn û tehlîla pirtûkan di vê serdemê de ji bo xwendevan û lêkolanan gelekî zerûrî ye. Çimkî ji bo meriv ji pirtûkekê bikare îstifade bike; bizanibe bixwîne, analîz bike, rexne bike û jê sûdê bigire divê meriv ji xwendin û nirxandineke pisporane alîkariyê bistîne. Ev xusûsen ji bo xwendevan û 'eleqedaran girîng e. Car heye meriv nikare hemû pirtûkê bixwîne û meriv dixwaze têr û tije jî wê mifayê werbigire. Helbet ev jî bi xebatên sererast, tije û dagirtî yên li ser pirtûkê pêkan e.

Îja hin pirtûk hene ku meriv bi danasîneke hêja ya di derbarê wan de, dikare qenc ji wan sûd werbigire. Carinan nivîseke rexneyî an yeke şîroveyî li ser hin pirtûkan ji bo xwendevanekî/e wê qadê dikare ku bes be. Lê hin pirtûk jî hene ku gotarek an danasînek, tehlîlek, şîroveyeke teknîkî nikare hemû fêkiyên wan raxe ber çavan. Tenê dikare bide naskirin û xwendevanan vexwendî ser sifreyê wê bike. Divê îlehîm bêtin xwendin. Car hene divê du caran, sê caran bêne xwendin. Hin caran divê xulaseyên wan bête derêxistin. Lewra di sivikahî û giraniyê de pirtûk jî 'eynî wekî nivîskaran ne wekî hev in. Hin pirtûk hene ku

di jiyânê de tenê carekê têne xwendin û bes. Lê hin jî hene ku pirtûkên berserî ango berzîn in Qene'eta me ew e ku ev berhema ku bûye behsa mijara me, divê weke yek ji wan berhemên berserî bête hesabandin.

Dema ku meriv berê xwe dide berhemên ku ji hezar salî û vir ve hene, bûne klasîk, bo nimûne; *Mûqeddîme, el-Munqîz Mîne'd-delal* (riya ku diçe ser heqîqetê), *Ihyau'ulûmi'-d-dîn* û yên wekî wan, meriv fam dike ku çawa û bi çi awayî heta roja me qîmeta xwe parastine. Herwiha ev zanîn şîfreyek e din jî dide destê me ku kîjan berhemên îroyîn dê ji bo sibetirê bimînin. Ango pirtûkên ku îro dimînin dê çima û çawa ji sibê re nemînin. Seîdê Norsî wiha dibêje: "... Wisa jî di peyv û vegotinên de bandora demê heye. Bo nimûne gotineke wate-dar a demekê dibe ku ji bo zemanekî din bêwate be, ango qîmetê xwe wenda bike."³ Helbet tê zanîn ku berhemek bi aliyê ziman, naverok, xwemalîbûn û zelaliya hişmendiya xwe ve, xwe ber bi dahatûyê ve radikêşe. Dema berhemek zimanê wê ne xweş be, xîtabî piraniyê neke, ji ked û xebateke hêja derneketibe û xwedî standardeke kalîteyê nebe ew nikare bijî û ji dahatûyê re bimîne. Îja dema ku berhem bi naverok û şewaza xwe li ser bûyer û mijarên ji dem û dewranan wêdetir û bi rewanbêjîyê belîxane hatibe nivîsîn, teqez dê ew berhem ji nîşên dahatû re bimîne û bibe klasîkeke berdest.

Di destê me de berhemeke hevçerx heye ku îhtîmaleke mezin dê ji bo dahatûya edebiyata kurdî wekî klasîkeke pexşanî/helbestî bimîne. Lewra her pirtûk nikare xwe bigihîne dahatûyê. Hin pirtûk ji bo roja xwe û salên têdeyî têne nivîsîn û ji dahatûya gelan re nikare xwe bisitirîne. Hin ji wan jî bi kalîteya xwe ve nikarin ber xwe bidin û ji sibetirê re bimînin ango xwe bigihînin nîşên sedan sal şûn de. Gelek berhem hene ku tenê carekê têne weşandin û pey re di nava pelên dîrokê de dirizin ûdiçin. Lêbelê em berhemên ku tevî toz û teşqeyê sedsalan ji qiymeta xwe tiştêkî wenda nakin, xîtabî xwendevan/xwînerên her serdemê dikin wekî klasîk binav dikin. Jixwe yên ku lajiqî xwendinê ne jî, di serî de ev in. Îja berhema ku li ber destê me ye, di dirûvê Gulistana Se'dî de ye. Ji ber çi? Ji ber ku ji aliyê ziman, naverok, hikemî û şewaza berhemê ve gelekî dişibe Gulistanê. Dikare bê gotin ku di binê bandora Se'dî de maye. Ev jî pêkan e û tiştêkî normal e di qada wêjeyê de. Lê çi dibe bila bibe vê berhemê, di vê serdemê de pexşan û helbest li hev civandine û bi rêk û pêk ji çanda kurdan û ji çanda îslamî mêtîye, ji aliyê edebiyat û ziman jî dewlemendiyeke resen di hundirê xwe de parastîye. Di vê gotarê de em ê li ser naverok, şewaz, ziman û teknîka vê berhemê rawestin. Helbet em ê têr û tije nikaribin behsa naveroka wê ya tijîhikmet bikin, lewre ev ne şolê meqaleyekê ye. Lê qet nebe em ê karibin berê xwendevanan bidin nava vê rezê ku ji çeşit çeşit tiriyan havînan pêk hatiye. Berî ku em li ser naveroka berhemê rawestin, divê pêşî em li ser cureyê wê ye

3 Bediüzzaman Said Nursî, *Îşaratü'l-Î'caz*, Zehra Yayıncılık, İstanbul 2003, r. 184.

edebî rawestîn. Lewra di vê lêkolînê de hate tespîtîkirin ku *Guldan* berhemeke şîretan e, ji ber vê jî divê di qada pendnameyan de bê nirxandin. Ji ber vê yekê divê 'ewil em berê xwe bidin dîroka şîretnameyê û kurtedîroka şîretnameyên kurdî.

Bi gelemperî em ê li ser berhemê rawestîn. Dibe ku weke danasîn û rexneyeke giştî jî bête hesabandin. Lê di edebiyatê de weke pîvanekê, lêkolînerên vê qadê, li berhemên wisan bêtir li ser babeteke girîng a berhemê radiwestîn. Bo nimûne; Perwerde, Pendên pêşiyar, tîpolojîya şexsan, dad û dadperwerî û wd.⁴ Ji ber ku di kurmancî de heta niha li ser şîretnameyan xebatek berdest tune û herwiha li ser *Guldanê* jî lêkolînek nehatiye kirin, em ê bi kurtasî li ser şîretnameyan û paşê bi gelemperî li ser *Guldanê* rawestîn.

Şîretname/ Rênima/Pendname

Şîretname weke ku ji navê wê jî diyar e, bi mebesteke nesîhetê têtin nivîsîn. Di ferhenga *Dâiretu'l-me'ârif-ê Bozorg-ê Îslamî* ya farisî de ji bo vê cureyê wiha te'rîf hatiye kirin. "pendname mecmû'eyên nesîhetan in ku di naveroka wan de vegotinên wecîz, gotinên hîkemî yên derbarê rêveberiya dewletan de, dîn, exlaq û perwerdehî cih digirin. Her wiha ji pendnameyê re enderz jî têtê gotin. Cûreyê pendnameyê di edebiyata farisî de yekem navê berhemên exlaqî ne jî"⁵

Hin ji wan menzûm in û hin ji wan jî mensûr in. Di vê cûreyê de navdartirîn berhem *Pendnameya Ferîduddînê 'Ettar* (1120-1221) e ku bi farisî hatiye nivîsîn. Pîranî sinc û exlaqê îslamê di van berheman de bi rewac e.⁶ Di hundirê wan de we'z û agahî gelek in.

Wekî pendnameya 'Ettar di şaristaniya Asyaya Nêzîk de gelek cûreyê nesîhetan deng vedane. Herwiha di Asyaya Dûr de jî dewlemendiyeke xweser a di vê cûreyê de heye. Lao-Tso, Kung Fu-Tso (Konfîçyus), Meng-Tso ku hersê jî giregir, filozof, ramanwer û siltanên Çînî ne û xwedan apoftemên/pendên civakî ne. Li Hîndîstanê bi hêsanî meriv rastî berhemên şîretan tê ku bi dînen weke Hîndûîzm, Brahmanîzm, Bûdîzm re û wd. ve têkildar in. *Panchatantra* (Pênc kitêb) yek ji wan berheman e ku ji Hîndîstana kevn gihiştiye roja me. Îro weke *Kelîle û Dimne* têtê zanîn û bi gelek zîmanan hatiye wergerandin. Damezrînerê

4 Ali Çavuşoğlu, *İrşad Ekseninde Pendname*, Kayseri, 2011, s. 33; İbrahim Halil Dündar, *İslam'da Edebiyatın Geleneği ve Ferîduddîn-i Attar'ın Pendname'si*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2008; Mustafa Doğan Karacoşkun, "Şark-İslâm Klasîği Pendname'ye Göre Kişilik Tipleri ve Mutluluk Yolları", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C.12, S. 1, Samsun 2012 s. 7-29; Ahmet Zeki Güven, "Gülîstan ve Bostan Adlı Eserlerin Değerler Eğitimi Bakımından İncelenmesi", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/6 Spring 2014, p. 505-517, Ankara-Turkey.

5 Melîhe Mehdewî, "Pendname", *DMBİ*, Tehran 1367-? Hş, XIII, r. 728-731.

6 Bnr, Musa Balcı, *Taş Kazınmış Sözler: İslam Öncesi Fars Öğüt Edebiyatı*, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2016.

Zerduştîyê Zarathustra (Zerdeşt) di derbarê sinc û exlaqê de şîret gotine û heta roja îro ev şîret hatine.⁷ Di dîroka Yewnanê de jî berhemên bi vî şiklî hene. *Dewleta Eflatûn, Zagona Atîna* ya Arîsto mînakên ji wan berhemên çanda Yewnanî ne ku îro jî li ber destan in.⁸

Di edebiyata milletên misilman de nivîsîna şîretnameyê çavkaniya xwe ya sereke ji Qurana Pîroz werdigire. Lewra di sûretê Luqman de jî ayeta 13an heta 19an behsa nesîhetên Luqmanî ne ku ew wan li kurê xwe dike. Herwiha di hedîseke hz. Pêxember de hatiye gotin ku “dîn ji şîretê pêk tê”.⁹ Zana û ‘alimên îslamî li gor van ayet û hedîsan gelek berhem, helbest, çîrok û rîsale nivîsandine. Di şîretnameyan de gelek mijarên girîng hene. Berhem di kîjan serdemê de hatibe nivîsîn, agahiyên derbarê wê serdemê, di xwe de dihewîne. Herwiha panoramaya exlaqî û civakî ya hawirdora ku berhem hatiye nivîsîn jî radixe ber çavan.

Bi navê siyasetnameyê jî berhemîn hene ku ew jî weke şîretnameyan, nesîhetan dicivînin. Ferqa navbera wan de ev e ku siyasetname bêtir ji bo rêvebir, siltan, beg û wezîran tête nivîsîn.¹⁰ Bêguman naveroka herdu cureyan gelekî dişibin hev. Ji ber vê yekê gelek caran terîfkirina wan zehmet e. Bi zimanê erebî, farisî û tirkî gelek berhemên bi vî rengî hatine nivîsîn. Bo nimûne; *Adâbu'l-Mulûk* a Ebû Mansur es- Se'âlibî (w. 1038), *Nesihetu'l-Mulûk û Siyâsetu'l-Mulûk* ên Mâwerdî (w. 1058), *Nesihetu'l-Mulûk* a Îmamê Xezalî (w. 505/1111) û *Sirâcu'l-Mulûk* a Turtûşî (w. 1126), *Kutadgu Bîlîg* a Yusuf Has Hacîb.¹¹ Lê di edebiyata klasîk a kurdî de heta niha em rastî berhemeke bi vî rengî nehatine.

Şîretname di Edebiyata Kurdî ya Klasîk de

Di edebiyata kurdî ya klasîk de berhemeke mureteb a helbestkî yan pexşan wekî pendname heta niha nehatiye tespîtkirin. Ji ber vê yekê divê xebatên vê babetê lokal bin. Di helbestên klasîk ên kurdî de gelek helbestên şîretker hene. Eger em bi helbestan ve vê tradîsyonê bişopînin bi hêsanî meriv dikare ji Baba Tahîrê Uryan (w.1055) dest pê bike. Di çarînekê de wiha dibêje:

*Dunya xan bî û merdum mihman bî
Îmroz lale bî û ferda xezan bî*

7 Bnr. *Zerduştîyê Zarathustra Kutsal Metinleri*, (werger: Fahriye Adsay-İbrahm Bingöl), Avesta Yayınları, İstanbul 2012.

8 Ersin Teres, “Bir Ögüt Kitabı (Pendname) Olarak Kutadgu Bilig”, *Yağmur Dergisi*, h. 50, İstanbul, Eylül-Ekim 2010, r. 85.

9 Ahmed ibn Hanbel, *Müsned*, Beyrut, 1999, 28/138.

10 Alim Yıldız, “Nasihatname Pendname Ya da...” *Ayvakti Dergisi*, h. 33, İstanbul 2003, r. 78; İskender Pala, “Nasihatname”, *DİA*, C. 32, Ankara 2006, r. 410.

11 Yıldız, b.n.b., r.79.

*Siyeh çalî kunen nameş nehend gûr
Be mû wacen ke înet xan û man bî¹²*

Di dîwana Melayê Cizîrî de jî helbestên ku bêhna pendan ji wan tê, hene. Hêjmara wan ne pir bin jî Dîwana Cizîrî ji şîretan dûr nemaye. Bo nimûne;

*Kes bi dada me nepirsit gilleh û dad-î çî kit
Te nebit dadiresek beyhûde firyat-i çî kit
Bi şîrînê negehî dest-i eger Ristem-i bit
Dê bi bazo û milan şubhetê Ferhad-i çî kit
Fa'îlek lazim e da fi'l û eser peyda ebit
Ger tu heddad-i nebit kûre'e heddad-i çî kit
Mumkinek dê hebitin da ko teleb hasil bibit
Seyd û nêçîr ko nebit tole'e seyyad-i çî kit¹³*

...

*Zahir dibêjim pendigîr
Da dil nedî zulfa herîr
Şubhê Melê dimînî esîr
Guh dêre qewlê Mu'teber¹⁴*

Feqiyê Teyran jî di helbestên xwe de cî daye şîretan. Feqî pêşî li nefsa xwe şîret dike. Yanî weke qaîdeke îslamî berê berê ji xwe dest pê dike û paşê pendên xwe li der dorê belav dike. Di helbesteke xwe de wiha dilorîne;

*Dilo rabe dilo rabe
Veke çevan ku êvar e
Nezan û bes dixew de be
Bi newmê ra mebe yare¹⁵*

...

Ehmedê Xanî bi awayekî rêk û pêk di berhema xwe ya bi navê *Nûbihara Bîçûkan* de di serê her beşeke ferhengê de şîretek li xwendekaran kiriyê. Dûre dest bi nivîsandina beşên ferhengê kiriyê. Piştî Xanî, Îsmailê Bazidî (1655-1710) bi berhema xwe *Gulzar*, Şêx Muhemmed Kerbelayî (w. 1939) bi berhema xwe *Mîrsadu'l Etfal*, Mele Xelîlê Sêrtî (1750-1843) berhema xwe ya bi navê *Nehcu'l-*

12 Kadri Yıldırım, *Espîdebazê Hemedanî (Hemedanlı Beyaz Şahin) Baba Tahirê Uryan, Hayatı, Görüşleri, Divanı*, Weşanên Avesta, Stenbol, 2013, r. 86.

13 Melayê Cizîrî, *Dîwan*, (amd. Arif Zêrevan), Weşanên Aras, Hewlêr, 2007, r. 61.

14 Cizîrî, b.n.b., r. 98.

15 M. Xalid Sadîni, *Feqiyê Teyran*, Weşanên Nûbihar, Stenbol, 2000, r. 224.

*Enam bi awayekî şîretî ku li ser dîn û exlaq rawestiyane ji bo perwerdehiya zarokên ku medresê dixwînin nivîsîne.*¹⁶ Bo nimûne di beşa yekem a Nûbihara *Biçûkan de Xanî wiha dest pê dike;*

*Heta tu ders û dewran nekî tekrar û mesrûf
Di dunyayê tu nabî ne meşhûr û ne me'rûf¹⁷*

Xanî di dîwana xwe de jî gelek helbest û malikên ku ji rênimayan pêk tî, bi cih kirye. Bo nimûne;

*Zahidê xelwetnişîn pabestê kirdarê xwe ye
Tacirê rihletguzîn der bendê dînarê xwe ye
Aşiqê dildar hebîn dildayê dildarê xwe ye
Vî zemanî her kesek bê şubhe xemxwarê xwe ye*

...

*Hişyar bî ko nekî 'emrê xwe bê hasil telef
Lew ku nadet faîde mal û genc û ewlad û xelef
Macera Xidir û dîwarê yetîmî bû selef
Vî zemanî her kesek mî'marê dîwarê xwe ye*

Li aliyekî din di kurmanciya xwarê de jî em rastî helbestên şîretî tî. Bo nimûne; Ehmedî Korî Mukriyanî şairekî soranînûs e, kurê Şêx Muhemmedê Mukriyanî ye û bi navê Ehmedê Kor meşhûr bûye. Li sedsala sêzdeyê mişextî/hicrî jiyaye (1193-1278). Hinek helbestên wî weke nesîhetnameyan tîtin qebûl kirin. Mînak;

*Şew dê le 'umrim kem debê
Roj dê le 'umrim kem debê
Ez xewf ew afatme
Ca çon dlim pîrr xem nebê*

*Bo Xuda pêt dellêm feqîr
Eto xuda bike lebîr
Wextê debî bikewye gîr
Ca çon dilim pîrr xem nebî¹⁸*

16 Dilazat Art, *Lêkolînên Kurdî*, Fasîkul II, Weşanên Zanîngeh, Stenbol 2013, r. 20.

17 *Ehmedê Xanî Külliyyatı I, Nûbehara Biçûkan*, (amd. Kadri Yıldırım), Weşanên Avesta, İstanbul 2008, r. 164.

18 Sedîq Borekeyî Sefzade, *Mêjûyî Wêjeyî Kurdî*, C.2, (Çapa yekê), Bane- Îran 1951, r. 59.

Yek ji helbestvanên Soran ên ku di helbestên xwe de cî daye pendan Êl Begî Caf¹⁹ e (1492-1554). Li Şarezûr hatiye dinyayê, li Hewramanê wefat kiriye. Helbestên wî pir kêr in, lê nesîhet û pêşbînî di wan de rewacdar in.

*Min be qewlî Goran dekem
Qise le jêr Hewran dekem
Hemûy le bo Soran dekem
Îta'etî dewran dekem
Her wa buwe û her wa debê*

*Xasan we bê weten debê
Murxan dûr le çemen debê
Şahan we bê kefen debê
Dewran we kanî zen debê
Her wa buwew her wa debê*

*Merdan merdî gezaf deken
Hem berastî xelaf deken
Qisan be tîr qelaf deken
Be rêgey dûr mesaf deken
Her wa buwew her wa debê²⁰*

Hin şîretname jî hene ku rasterast bi mebesta şîretan nehatine nivîsîn û navê wan jî ne di wateya nesîhetê de ne. *Mesnewîya* Mewlana, *Bostan û Gulîstana* Se'îdî, *Kelîle û Dîmneya* Beydaba bi vî rengî ne. Di edebiyata kurdî de jî *Nehc'ul-Enam* a Mele Xelîlê Sêrtî dikare bikeve vê kategoriyê. *Nehc'ul-Enam* a Mele Xelîlê Sêrtî berhemeke dînî-edebî ye. Tê de kelam, 'eqaîd, tesewif, û wez û nesîhetên girîng hene. Dikare weke 'eqîdenameyê jî bête qebûlkin. Lewra gelek babetên 'eqîdeyê tê de hene. Lê meriv nikare *Nehc'ul-Enamê* têxe qalibekî tenê. Bi raya min yekem şîretnameya kurdî ya menzûm e. Armanca nivîsandina wê perwerdehiya zarokan û şîretkirina li xelkê ye. Tevî ku cara pêşî Mele Xelîl armanceke wisa datîne berxwe jî bi ser dikeve. Agahiyên di berhemê de hatine dayîn di rêjeyê mezî de li gorî lîteratura eqaîda Îslamê hatiye vegotin.²¹ Lewra gava em li van rêzîkên jêrê binêrin dê baştir bête famkirin û malikên bi vî rengî şîretker di berhemê de gelek in;

19 Bnr. https://ku.wikipedia.org/wiki/%C3%8A%BEg%C3%AA_Caf, (22.05.2016)

20 Sefizade, b.n.b., r. 459.

21 İbrahim Gözetin, *Mele Xelîlê Sêrtî ve Nehcu'l-Enâm Adlı Eseri (Metin Ve İnceleme)*, Muş Alpaslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muş 2015, r. 131.

*Ji bo xwe hevalân tû peydâ bike
Ji bo xwârinê pâşê dest pê bike (m/225)*

*Di ber zâdê, pâşê tû destân bişo
Wekî kû bi kevçik bixwî qeş meşo (m/223)*

*Li ser zâdê rûne bi şerz û edeb
Piyê râstê râke û râzîne çep (m/224)*

*Ne râzê, ne pâlde demâ xwârinê
Ne bêhiş be, bâ fexr û pir xwârinê (m/225)*

*Ji ewwel ve sâr ke, kelâkel mexwe
Ji nâv hindî û jorê firâgê mexwe (m/231)²²*

Di nava dîwanên kurmançî de gelek helbestên pendawer di dîwana Seyid ‘Eliyê Findikî (1892-1967) de tê dîtin. Findikî jî weke Feqiyê Teyran bêtir û pêşî li xwe û li nefsa xwe nesîhetan dike.

*‘Elî rabe heta kengî/ Tu xafil bî bi vî rengê
Bişo qelbê jî vê jenge/ Here rêrast di ce’dê da
Te bê feyde ‘umur bûrand/Di qelbê xwe le’în rûnand
Heçî qenc î te jê fûrand/Rija tev çû bi ‘erdê da²³*

Dîsa Hecî Qadirê Koyî²⁴ (1815-1897) û Cegerxwîn (1903-1984)²⁵ jî du helbestvanên girîng ê vê cureyê ne.

Di vê serdemê de helbet bi dehan şairên kurd di dîwanên xwe de cî dane şîretan. Ji bo ku mijara me pir dirêj nebe û em ji mijara ‘eslî pir dûr nekevin em ê nikaribin li ser hemûyan rawestin. Helbet ev mijar dikare bibe tezeke master an doktorayê.

Lê em dikarin bêjin di vê qonaxê de herî zêde Mela Husnî Hezîn²⁶ serê

22 Ahmed Hilmi el-Qoxî el-Diyarbakîrî, *Rehberê ‘Ewam şerha Nehcu’l-Enam*, İstanbul: İhsan yayınları, bê dîrok e.

23 Seyid ‘Eliyê Findikî, *Dîwan*, (ed. Süleyman Çevik), Weşanxaneya Nûbihar, Stenbul 2010, r. 17.

24 Bnr. Hecî Qadirê Koyî, *Dîwan*, Weşanên Nefel, Stockholm, 2004, r. 21.

25 Bnr. Cegerxwîn, “Pendname”, Hawar, Clid II, j. 52, 20 Kanûna Paşîn 1943, r. 1094.

26 Bnr. Yakup Aykaç, *Dîwana Hezîn (Metn û Lêkolîn)*, Teza Masterê Ya Çapnebûyî, Zanîngeha Bîngolê Enstituya Zimanên Zindî, Bîngol 2015.

xwe êşandiye. Dîwana wî jî bi hecim e, gelekî mezin e û ciyê helbestên şîretan mezintirîn cî ye di dîwana wî de.²⁷ Bi awayekî hêsan me 148 helbestên li ser şîretan di dîwana wî de tespît kirine.²⁸

Ji ber ku edebiyata klasîk a kurdî bêtir bi helbestê têtê zanîn me jî ji helbestê destpê kir û em li ser helbestê sekinîn. Lê di pexşana kurdî de jî şîret hene. Xasma di weşanên kurdan ên dawîya împaratoriya Osmanî de em rastî nesîhetan tîn. Nesîhetên ku rewşenbîrên kurd ên vê serdemê kirine bêtir li ser paşvemayîna kurdan û ji bo pêşveçûna wan in. Li gel, serok, axa, mela û şêxên kurdan gelek nesîhet hatine kirin. Nimûneyên pêşîn ên şîretan ên vê serdemê di rojnameya *Kurdistan* de tê dîtîn. Se'îdê Kurdî di sala 1908an de di Kovara Tirkî-Kurdî *Kurd Teawun û Teraqqî* de ceribînekê diweşîne ku seranser şîretan li kurdan dike. Sernameya ceribîna Wî "Ey Gelê Kurdan" e.²⁹ Ev şîret, li ser pirsgrêkên kurdan, bi mînakên ji paşdemana wan, ronahiekê dajo bal pêşedema wan. Ji rûpelekê pêk tê. Her bendeke wê ji şîretan pêk tê. Di kovara *Rojî Kurd* de Kerküklü Necmeddîn,³⁰ Doktor Abdullah Cevdet,³¹ Silêmanî 'Ebdulkerîm,³² Modanî X³³ û yên din him bi tirkî û him bi kurdî nivîsên tijî nesîhet nivîsîne. Di kovara *Hetawî Kurd, Jîn û Hawarê* de jî em rastî nivîsên bi vî rengê tîn. Bi nasnavê Herekol Ezîzan, Celadet Elî Bedirxan di gelek hêjmarên Hawarêde nivîsên ku nesîhet di wan de hene weşandiye. Di yek ji wan nivîsan de wiha dibêje; "...Herçî em kurd, me ziman, me zimanekî delal heye û em pê daxêvin û pîraniya me ji vî zimanî pê ve bi tu zimanî nizanin. Bi tenê divêt em hînî xwendin û nivîsandina zimanê xwe bibin. Îro hînbûna xwendin û nivîsandina zimanê mader ji bo her miletî êdî ne bi tenê wezîfeke şexsî lê wezîfeke milî ye jî. Heçî bi vê wezîfê ranebûne wezîfa xwe a milî pêk ve ne anîne û bi kêrî miletê xwe ne hatine. Ji bona ko mirov bikare xwe ji miletekî bihesibîne divêt bi kêrî wî bêt. Piştî ko em kurd jî wek miletên din bûne xwediyê elfabeke xweser, xwendin û nivîsandina zimanê me

27 Hin sernavên helbestên Hezîn ên şîretamîz ev in; *Çi feyde ye ji min ra, Pîrek bitkel divêt dil ra, Çavnêr û guhdar be li qelb, Ew 'alemek wêrane ye, Divêt dil dilberek ya Reb, Guh dêre vî kelamî, Di dinê da mirin û pîrî heye, Dê çi ket, Rabe dilo xew da nemîn, Rabe ji xew rabe dilo, Dilê xwe paqîş key ji pas, Tîrsa Heq bo te kiras e, Me bi dil dît gulfiroş, Bil ji feyza Ehmedî, Dil yek nukteyek kirye gered, Dil di rahê 'işqê da nîne gelet, Şeraba fîncana dilan xweş e, Êdî ji bo çi ye xilaf, Dil diçika bi roj û şev, Dilo rabe dilo rabe, Dilê bi mexzena îman û 'îrfanê, Min dît di mirata xwe da, Bi rastî bibêje bi rastî bike, Gor murada me nebit, Hey dilberê rû fennerê, Dilo rabe dilo rabe, Birayê min, Ey cuwanên Îslamê, Dilo xew da nemîne, Were bibîn dîsa here, Xûbaş be delalo, Rabe ji xew rabe dilo, Ey dosto, Ey qelbo, Lo xorto, Ey apo, Ey cano, Lo berxo, Ey bavo...*

28 Ji bo tespîta van helbestan spas ji bo lêkolîner Yakup Aykaç.

29 Se'îdê Kurdî, "Ey Gelê Kurdan", Rojnameya *Kurd Teawun û Teraqqî*, h. 1, Stenbol 2008. Piştî ku bi kurdî ev ceribîna di hêjmara yekem de diweşe, di hêjmara duyem de jî wergera wê ya bi tirkî jî diweşe.

30 *Rojî Kurd*, (amd. Koma Xebatên Kurdolojîyê), Weşanên Enstîtuya Kurdî Ya Stenbolê, İstanbul 2013, r. 102

31 *Rojî Kurd*, r. 99.

32 *Rojî Kurd*, r. 219.

33 *Rojî Kurd*, r. 159.

gelek hêsanî bûye. Tecrîbê şanî daye ko li gora jîriya mirov kurd ji heftê heta çar heftan de dikarin hîn xwendin û nivîsandina zimanê xwe bibin. Belê pira-niya kurdan bi tenê bi zimanê xwe ê mader dizanin û ji lewre li mal be ji derve be bi tenê bi kurdî dipeyivin. Lê di nav kurdan de hindikahîke kiçik heye û xelkê vê hindikahiyê an di welatê xerîbiyê de bûne an îro tê de dijîn. Tiştê ko ji vê hindikahiyê re divêt, heke bi zimanê xwe nizanin berî ewilî hînî wî bibin û pişre di nav mala xwe û bi zar û zêçên xwe re herwekî Elyêzer dikir bi tenê bi kurdî xeber bidin. Belê ji van kurdan re divêt, gava derve têne mal, herwekî cilên xwe ji xwe dikin û wan bi cilên malê diguhêrînin, zimanê xwe jî welê biguhêrînin û bi zimanê kûçê di nav malê de naxêvin û zimanê malê, zimanê mader wek tiştêkî miqedes hilînin.³⁴

Danasîna *Guldanê*

Guldan; ³⁵ yek ji berhemên kurdî yên Mela Husnî Hezîn³⁶ e. Berhem piştî kurtejiyana nivîskar û pêşgotineke wî ya kurt derbasî mijarên xwe dibe. Weke seranserê berhemê pêşgotin jî him pexşan e him jî helbest e. Di malikên dawîya pêşgotina xwe de Hezîn sedema nivîsandina berhema xwe wisa dide diyarkirin:

Me çêkir ev du rêzê maneyên kûr

Ji bo ronî be tarî, nêz bibe dûr³⁷

Guldan heta niha du caran hatiye çapkirin. Yek di sala 2007an û yek jî di sala 2011an de. Çapa li ber destê me ji 216 rûpelan pêk tê. Di dawiyê de 6 rûpel wekî ferhengok hatiye amadekirin. Berî ferhengokê bi navê DAWÎ beşa dawî hatiye nivîsîn ku ev beş jî nivî pexşan e û nivî helbest e. Di vê derê de Hezîn dîroka kutakirina berhema xwe eşkere dike. Wiha dibêje:

Hezar û çarsedê hîcrî da ev pirtûka nûranî

Me çêkir bo bibe karek, hêja bo navê însanî

34 Herekol Ezîzan, “Zilamek û Zimanek” (amd. Firat Cewerî), Weşanên Nûdem, *Hawar*, h. 40, C.II, Stockholm 1998, r. 946.

35 Berhema ku ji bo vê xebatê li ber destê me ye, ev e: Mela Husnî Hezîn, *Guldan*, Weş, Nûbihar (Çapa 2.), İstanbul 2011.

36 **Mela Husnî Hezîn**: Di sala 1943yan de li gundê Tûmikê ku li ser navçeya Gêxiyê ya Bîngolê jî dayik bûye. Xwendina sereta li cem bavê xwe Feqî Zeynel xwendiyê. Di heftsaliya Hezîn de bavê wî wefat dike. Li ba şêx Muhammed Hadiyê Qewmanî, Mesût Efendî, Şêx Muhyeddînê Şêx Mesûm, Xelilê Qizilparê û Caferê Balekî xwendina xwe didomîne. Paşê diçe Sûrî. Li vê derê di medresa Şêx Ehmedê Xezna de li cem Şêx Mûhemmed Masûm, Şêx Eleddîn, Şêx Îzeddîn, mela ‘Ebdullahê Muderris û Şêx Mûhemmed ‘Erebkendî dixwîne. 7 kurdî, 4 tirkî û 4 erebî 15 berhemên wî weşiyane. Dîwana xwe bi kurdî nivîsiye û li ser dîwana wî tezeke masterê hatiye amade kirin. Seyda niha li Stenbolê kar û barên muderistî û berhemdayînê berdewam dike.

37 *Guldan*, r. 5.

*Xwedanê qelbekî hişyar, dibe rojek me bîr bîne
Dua ke bo me yê bargirê noqê behra îsyana e*

...

Paşê bi pexşanî wiha şîrove dike: “Me dawî li nivîsandina wê anî hijdehê meha dehemîn hezar û nehsed û heftê û nehê mîladî (18.10.1979) li gundê Kamruda Jorîn, Xweda axa wê û welat biparêze ji her fiteneyê madî û manewî.”³⁸

Li ser berga paşîn, beşek ji şîroveya edîtoriyê û beşek jî naveroka berhemê hatiye neqîşkirin. Wiha ye;

Seydayê Mela Husnî, bi şîretên di berhema xwe de mîna Şahê Şîrazî Hafîz, geh bi helbestkî geh bi nesirkî, geh ji kaniya peyvên peşîyan û zanayan û geh jî ji deryaya dilê xwe bi zimanekî rewan û siruştî mîna çemê Dijleyê her ruh û rewanan av dide. (şîroveya edîtoriyê)

Xûyê rind bila karê te be, pirtûk û xwendin bila yarê te be, xebat û ponijîn bila barê te be, hevgerîtin û hevhezîkirin, hevaltî û hevpirsîn bila çek û darê te be û Xwedayê mezin arîkar û destegirê te be. Bixwîne, lê bi zimanê xwe bixwîne. Lewra gelê ku bi zimanê xwe nexwîne ji çanda xwe, ji şarezatiya xwe dûr dikeve; belkî ji qurm û rîçikên xwe diqete... (şîroveya nivîskarê berhemê)

Cureya *Guldanê*

Divê em ji bo cureya vê berhema mumtaz navekî nû û xweser peyda bikin. Helbet şîretname ye lê ji ber ku nezm û nesr têkilhev e lazime meriv şîretnameya wî bi navekî taybet bi nav bike. Lê texlîteke têkilhev ya şîretnameyê bêtir li naveroka wê tê. Lewra him di pexşana wê de û him di helbesta wê de sedî nod, pend û şîret cî digirin. Dîwana Hezîn jî wisa ye. Di edebiyata kurdî de diwaneke bi vî rengî ango bi şîretan dagirtî tune. Li ser xwendinê, hevaltîyê, biratîyê, cangoriyê dîndariyê, durûtîyê, neyartîyê, hezkirinê û bi dehan mijarên din pend û şîret bi zimanekî rewan û xurt li pey hev di berhemê de hatine rêzkirin. Gava meriv berê xwe dide beşên gotinên pêşîyan û gotinên mezinan, meriv dibîne ku di wan de jî mijara Hezîn piranî bi şîretê ve têkildar e. Herwiha Hezîn emrê xwe li ser wan esasan diborîne ku di berhema xwe de qal dike. Suhbeta wî jî wekî nivîsên wî bi terzekg xweşik û arifane ye.

Naveroka *Guldanê*

Di destpêka berhemê de naverok tune. Ji ber ku naverok tune bi gelemperî em ê naveroka wê li gorî sernivîsên wê diyar bikin. ***Guldan* ji çîrokên hîkemî, helbest, stran, dudoyîn, ders, çîrok, çarîn, şîret, parçe, hikmet, gotinên pêşîyan û gotinên mezinan, herzeng (îbret), hedîs,**

38 *Guldan*, r. 210.

kerî(parçe)yan pêk tê. Ev navên ku me jimartin navlêkirina nivîskar bixwe ye. Rêbaza berhemê bi van celebên hatiye hûnandin. Rêyeke taybet an formateke diyar tune ye ji bo bikaranîna van celebên. Nivîskar li gorî boçûna xwe tevgeriyaye û teşeyên nivîsînê yek bi yek li pey hev rêz kirine.

Di naveroka berhemê de sernavên weke çîrokên hîkemî, ders, çîrok, hikmet, gotinên pêşiyên û gotinên mezinan, herzenge (îbret), şîret û hedîs, pexşan in.

Helbest³⁹, stran⁴⁰, dudoyîn⁴¹, çarîn⁴², parçe⁴³, kerî (parçe)⁴⁴ jî helbestkî ne. Helbestên berhemê hemû li gorî helbesta klasîk hatine nivîsîn. Pîvana ‘arûzê hatiye bikaranîn. Bi vî awayî him di pexşanê de û him di helbestê de heman mijar bi zimanekî serkeftî hatiye bikaranîn. Em ê ji bo her beşekê; yê helbestkî mînakekê bavêjine jêrenotan û ji bo yê pexşan jî mînakekê biçûk di nava metnê de bi cih bikin.

Çîrokên Hîkemî⁴⁵

Di berhemê de gelek çîrokên hîkemî hene. Navê her çîrokekê taybet e. Nivîskar çîrokên hîkemî bi nesr nivîsandine. Bo nimûne. “Piçek ji zilmê sera-

39 Çiqas bêjim tu şêrîn î/ Pirr delal û xemrevîn î/ Wek bihiştêk derewîn î/Ax welato ax welato Çiqas bêjim tu hêja yî/ Bi çem û çim û gîha yî/ Tu dayîneke Xweda yî/ Ax welato ax welato (r.115.)

40 Xeberdan deng û hewa ye/Biponij dûv re derxîne Ji bil herdu lêvan qeydek/ Cihanê da wê ra nîne Dema derket ji nav lêvan/ Tu tiştêk wê nazîvrîne (r.56.)

41 Nefs e te dajo hêla hemî şûnê bi tirs/ Dev berde ji der û li nav mala xwe bipirs Nefsa beraza dijminê canê xwe nekuji/Bîstek bi xweşî, pîrozî, wêrakar najî

...

Dinê da ji her derdî ra derman heye lê/Dermanê “ez im” ê nîne dinyay’ da belê (r.152.)

42 Îrem bû yan bihişt bû yan welat bû?/ Eyîd bû ew govend bû yan bihar bû? Ma bilbil bû dixwenda ya quling bû?/ Sûvrîk bû dikir pîrpir ya kew bû? Ji bêhn û dengê şêrîn bûme Şeyda/ Ma Kurdistan bû ew weya xeyal bû? Bi can çendan ji te qetya welê dil/ Ji bona te hey û hey histûxwar bû (r. 114.)

43 Du Beran, serî nakunce d’berošek/ Hezar gundî dijin gund da bi şahî Mîna xepengê teng tê şêr ra dehlek/ Hezar bizin di gomek da dikahî (r. 77.)

44 Dê û bavê xwe xurt, xorto! Neêşîne/Hêla xwestina wan ve tim bilezîn Dema girînê wan dida kenîn tu/ Bi te haş in îro wan nede girîn (r. 199.) Şikir îro bi heq re ye dilê min/ Hatine hev birînê min kulê min Ji bin barê beraza nefse der bûm/Vêsa ye lew rihê min û dilê min Min bizdandiye zencîra cihanê/ Azad e lew canê min û hişê min Bi hiş û ruhê xwe gerînê dikim/ Tijî zanîn e sîngê min serê min Azad bûme ji derdan û ji davan/ Mîna şalûl bi şahiyê jîna min (r. 199.) Mekey serdestê kara tu, li bindestan tu car zilmê/ Ku dengê ahîne wana, Xwedayê jor tene xesmê Ji ag’rê dilê hîlbûyî, biparêz xwe heta karî/ Ku çikên wî dihelîn te, xwas û tazî li ber sermê Bi mal û lêşker û hêlê, nexape ger tu Dehaq bî/ Diçe dewlet û milk û can, di bîstekê, bi yek helmê (r. 59.)

45 Her çîrokek xwedî navekî taybet e. Hin ji dîrokê hatine wergirtin, hin ji jiyana nivîskar bi xwe ne, hin ji çanda kurd û kurdistanê hatine wergirtin û wd. Ji ber ku gelek çîrok, mesele û nivîsên bi vî rengî hene me bi giştî navê “çîrokên hîkemî” li wan kir.

yan û welatan xopan û vala dîke”,⁴⁶ “Koletî ji kê re heq e”⁴⁷, “Dayîktî û Bira-tiya Bira”⁴⁸. “Jina çê eybê nayîne ser mêrê xwe”⁴⁹, “Cenga Cîhanê Ya Sifte” û yê din. Mînak;

Gur û Sîtemkarî

“Ehlê Xweda bi çiyayên Serhedê ve hêdî hêdî hildikişê û diçe. Îcar rastî gurekî tê ku weza ye, birçî ye, pûrt weşandiye û şîlf maye. Xwe bi xwe dibêje: “Raz çî ye ku gur bi ku de diçe werê dîkin û kûçikan berdidinê û ji par re didin dû? Rizqê xwe teng e, bi awayekî wisa ku pariyekî goşt bi dev dikeve hezar tirs û xofê dibîne. Salê zehf çêlikan derdixîne û dîsa gur hindik in û di eslê xwe de bereket nîne. Di alema heywanan de ji wî re hevalek û hogirek nîne. Hîkmetê vê çî ye?”

Dengê nîhan/nepenî tê guhên wî û dibêje: “ji bo ku gur zalim e Xwedayê dadwer bereket ji eslê wî rakiriyê û rizqê wî teng kiriyê û cîhan li wî dêraye mar û neyar.”⁵⁰

Ders

Wek ku ji nav jî diyar e di van meseleyên di binê vî sernavî de hikmet û nesîhet hene. Di berhemê de bi vê sernavê kê *ders* hene. Mînak;

“Profesorekî jixweqaîl, li ser maseya ponijandinê noq bûye di deryaya fikrê de û mîna marmasiya di deryaya maneyê de ajne dîke û bi pesnê dilorîne û di meydana zanîne de tu kesekî li hember xwe nabîne.

Ji nişka ve yek li derî dixê. Profesor dibêje:

- Ew kî ye?

Ê li ber derî dibêje:

- Ez kurê filankesî me.

Profesor destûr dide û gede tê hundir. Profesor jê dipirse:

- Te xêr e? Ji bo çî hatî?

Gede:

- Ji bo agir.

Profesor:

- Kurê min! Bêrîka te nîne, çawa agir dibî?

Gede:

- Mamoste destûr bide, birina agir xweş e.

46 *Guldan*, r. 133.

47 *Guldan*, r. 110.

48 *Guldan*, r. 77.

49 *Guldan*, r. 76.

50 *Guldan*, r. 157.

Profesor matmayî dibêje:

- Maşe û agir ev e, bibe.

Gede pêşî ser destê xwe tijî xweliya sar dike, dûvre çend kimilan datîne ser wê xweliyê, radike û diçe.

Zana ji pevçinandina xwe fedî dike. Nêrîna çavên wî dikeve ser piştê nigê şermê. Xwe bi xwe dibêje, eger min gotina Xwedayê bîna; “Di ser her xwedanzanînekî re, zanayek heye” bibîr bianiya belkî min ev hedîse nedidîta. Wisa ye, meriv çiqas zana be, di tecrubeyê de, muhtacî zarokan jî dibe.”⁵¹

Şîret

Bi sernavê *şîretê* gelek dersên hîkemî di berhemê de hatine bicihkirin. Bo nimûne;

Mîna gulê be di bêhn û xûyê xwe de, di paqijiyê reng û rûyê xwe de. Baran be di kara xwe de, ax be di bereketa xwe de. Derya be di ciwanmêriya xwe de, zozan be di xeml û xêza xwe de. Şêr be di hêrs û mêraniya xwe de, şûr be di peyva xwe de. Şalûl be di xweşikîya dengê xwe de, kew be di nêrîna xwe de. Çiya be di bawerîya xwe de, kerrhes be di pirrê demên xwe de.⁵²

Hikmet

Bi sernava *hikmet* gelek mesele û tecrubeyên hîkemî di pirtûkê pexşankî cih digirin. Di *hikmetan* de jî piranî şîret veşartîne. Mînak;

“Di ava çemê kûr de, di dilê bînûr de, di malê dûr de, di hevalê girhûr de, di deşta tim pil de, di zozanê tim şil de karek hêja nîne. Zeviya li lêva avan, dewlemendiya li ber çavan, raza ku derket ji herdû lêvan, jîkurr in û janpirr in. Berxa ber bizinê, mişkê li terezinê, mêrê di emrê jinê hey û hey nîşan in ji bo tîra mirinê. Di ewrê gurrurrok de, di mêrê virvirrok de, di jina malgerok de xêrek nîne. Jina bi lez, hespa hûrbez, mêrê got “ez” bi zîyan in...”⁵³

“Pozê qurreyan difirin, kincên nerehetan didirrin. Li gorî bilindbûnê ye êş, dema ketinê; li gorî karînê ye bêş dema dayînê”⁵⁴.

“Çavan ji nêrîna heraman biparêze. Ji bo ku kaniyên zanînê di dilê te de der bibin. Tim û tim li rûyê xwedaçûyan binêre da ku hezkirina Xwedayê bîna di dilê te de rêçik berde. Çav ji bo mêzekirin û dîtîne ye ne ji bo girtîne ye. Lê çavên herambîn, nebîna bin çêtir e.”⁵⁵

51 *Guldan*, r. 55.

52 *Guldan*, r. 195.

53 *Guldan*, r. 169.

54 *Guldan*, r. 55.

55 *Guldan*, r. 23.

“Ji mêran re du qiyamet hene; yek mirina wî ye û ya dî mirina jina wî ye.”

“Mêrek diçe cem zatekî û ji wî re dibêje: “Jina min miriye, ez dixwazim bi-zewicim. Lewra di mal û canê xwe de pirr hewceyî xizmetê me. Ji bî û berdayî û qîzan kî çê ye ku bi wê re bizewicim?” Zat wî dişîne cem suxteyekî xwe. Diçe cem suxte û ji wî re daxwaza xwe vedike. Di wê demê de suxte li hespekî darîn siwar e, piştî ku gotina wî dibihîze, dibêje: “Apo! Eger qîzê digirî tu dizanî; eger biyê digirî ez dizanim, eger berdayiyê digirî min berde ez biçim.” Hema şivê li hespa xwe dixwe û diçe.

Apo vedigere, tê cem zat û dibêje:

- Suxte zahf zarok bû. Cewaba min li gorî halê xwe da. Lewra min tewa ji wî fêm nekir. Weha weha ji min re got û ba li xwe xist û çû.

Zat:

- Wisa ye. Qîz, mêrê wê çî ji wê re bibêje sernermiyê dike û dibêje, “tu dizanî.” Bî, mêrê wê ji wê re çî bibêje dibêje, “ez dizanim”.

Berdayî, mêrê wê dema karekî piçek giran teklîfî wê bike, dibêje, “min berde.”⁵⁶

Ayet û Hedîs

Bi dehan hedîsên cenabê Pêxember (s.x.l.) ayetên Qurana Pîroz di nava berhemê de hatiye bicihkirin. Hemû jî bêtir pendane ne û şîretan li mirovahiyê dikin. Mînak;

“Mîrov bimire sê tişt li pê mirovan tên: Mal, ehl, emel. Mal û ehl dizîvirin, kar û emel dimînin. Baştirê mirovan ew e ku umrê wî dirêj e û karê wî çê ye. Nebaştirê mirovan ew e ku umrê wî dirêj e û karê wî neqenc e. Mûmînê ku tevî mirovan dibe û li ser eziyetê wan sebrê dike, çêtir e ji wî mumînê ku tevî wan nabe. Kesê ku îman haniye bi Xwedê û bi roja qiyametê bila li mêvanê xwe îkramê bike. Kesê ku îman haniye bi Xwedê û roja qiyametê, bila li cîranê xwe qenciye bike. Kesê ku îman haniye bi Xwedê û roja qiyametê, bila xêr û qenciye bibêje an na bila sukût be”.⁵⁷

“Perhîzkar bin, ji bo ku pîrekê we jî perhîzkar bin, qencîkar bin ji dê û bavê xwe re, ji bo ku zarokên we jî bi we re qencîkar bin.”⁵⁸

“Ewanê ku zîherê dikin ji pîrekên xwe re pîrekên wan diyên wan nîn in. Diyên wan ew in ku ew welidandine. Ji bo vegera mêrê zîharker bal pîreka ku hatiya zîherkirin bila koleyekî azad bike. Nikarîbû bila du mehan li pê hev rojî bigire. Nîkarîbû bila bi şêst feqîrî bide xwarin. Ew tixûb û hidûden Xwedê ne –ji wan neborin- her ji kafiran re ezabeke mezin ê biêş heye.”⁵⁹

56 *Guldan*, r. 206-207.

57 *Guldan*, r. 196.

58 *Guldan*, r. 199.

59 *Guldan*, r. 105.

Gotinên Pêşyan û Gotinên Mezinan

Ji rûpelê 173 heta 179an seranser gotinên pêşyan e. Lê ji bilî van rûpelan jî di gelek ciyên din ên berhemê de gotinên pêşyan hene. Mînak;

Jina çê eybê nayîne ser mêrê xwe (r.76)

Mal mîna ewrê ezmana ye îro heye sibe tune. (r. 77)

Roviyekî jêhatî û jîr pîroztir e ji hezar şêrên teral ê pîr. (r. 78)

Zarok ezîz in, welê terbiye ji wan ezîztir e. (r. 79)

Merivê li keça xwe nexer li çoka xwe dixê. (r. 79)

Meriv çî bibîne ji eserê karê xwe dibîne. (r.79)

Cîhan mîna mar bitirs û sar e dema ku herdu heval ji hev re neyar bin. Cîhan xweşikê mîna baharê dema herdu ji hev re yar bin. (r. 81)

Bila qîz be bila pîr be, bila bor be bila kur be, bila rê be bila dûr be. (r. 81)

Herzeng

Mela Husnî peyva *herzeng* bêtir di wateya îbret, ders û hişyariyê de bi kar aniye. Hêjmara wan li gorî beşên/sernavên din ên pirtûkê kêr in. Di hinan de mijarên dîrokî hene, di hinan de şîret hene û di hinan de jî tecrube û serboriyên jiyana wî bi xwe hene. Mînak;

“Di esnayê xwendina xwe de carekê hatim welêt. Dem dema havînê ye, dar bi pelgan edilîne, rengê erdê bi gihayê taze kesk û şîn e. Li ser her çiqulkî çûkek diwilîne. Li ser her zinarekî kewek gozel dixwîne. Welat mîna bûk xemilîbû. Hemî keriyên wê bievîn û govend û hejîn bûn. Bi biqînîya avan û xulîna newalan dilê hişyaran mîna dîza ber ar dikeliya.”⁶⁰

Belaxat/rewanbêjî û Reseniya *Guldane*

Îro gelek pirtûkên tirkî hene ku ji berhemên Mewlana û Se’îdî Şîrazî, Ferîduddînê ‘Ettar û hin wekî wan hatine îstifadekirin, tirkîkirin û ji bo xwendevanên tirk hatine amadekirin û çapkirin. Gelo meriv dikare van berheman biwekîne berhemên van navdarên ku navên wan borî? Ango gelo meriv dikare bêje ku ev berhem tev resen in û mêjîyekî xwedan duwazde ilm û hikmet derçûye? Helbet na. Lewra ziman tirkî ye lê mijar û meselokên ku di berhemê de derbas dibin bi şiklekî behsa çandê gelek berfireh, cîhanî û kevn dike. Lewra xuya ye ku ji sûdwerigirtina çend berhemên îrfan û hikmetê mifa hatiye wergirtin û kopîke wan ê besît bi tirkîyeke hevdem hatiye nivîsîn. Meriv nikare heman rexneyê li Gulîstana Se’îdî bike. Lewra ev berhem ji mêjîyekî ‘alimêkî kamil derketiye û di nava sedsalên zor û zehmet de xwe gihandiye cîhana îroyîn. *Guldana* Mela Husnî jî her wisa ye.

60 *Guldana*, r. 114.

Lewra weke teknîk ji zanista nivîsînê, ji forma pexşan û helbestê sûd wergirtiye lê dagirtina berhemê xwemalî ye, kurdewarî ye, resen e.

Ahmet Cevdet Paşa di berhema xwe ya bi navê *Belâgat-ı Osmaniye* de belaxetê wiha terîf dike: “Fesâhat, elfazın telâffuz ve istimâ’ı tatlı ve manası zahir yani telaffuz olunur iken manası zihne mütebâdir olmaktadır. Bunun alâmeti dahi elfâzın kavâid-i lisana muvafık ve elsine-i üdebâda kesîrül’-isti’ mâl olmasıdır.” (Belaxet ew tişte ku dema peyv hate gotin divê di godarîkirina wê de şêrînahiyek hebe û divê wateya peyv zihnê meriv aciz neke. Nîşaneyê vê yekê jî ev e ku, divê gotin li gorî gramera zimên be û peyvên têne bikaranîn li cem şairên gewre pir hatibin bi kar anîn. Ango ne zimanekî ji rêzê be. Ev jî mutabîqî hewcedariya hal e.).⁶¹ Di *Guldanê* de bêguman ev qaîde heye û loma jî ji aliye edebiyat û ziman ve berhemeke serkeftî ye.

Hezîn, bi salên dûr û dirêj xwendina xwe li gelek navendên Kurdistanê domandiye. Gelek cefa kêşaye, gelek tecrubeyên heyatê wergirtine. Çavdêrî û muşahedeyên wî yên derûnî, hurgulî û enfûsî hene. Berhema xwe zelal û pak nivîsandiye. Helbestên wî wekî helbestên Feqiyê Teyran hêsan in. Lewra dema ku meriv li helbestên Feqî dinihêrê pir hêsan, fambar û sivik in. Lê nivîsîna wan gelekî dijwar û zehmet in. Jixwe belaxet angorewanbêjî jî ev e. Di zahir de hêsan û rewan xuya dibe lê nivîsîna wan hêsan nîne. *Guldana* Hezîn jî, nemaze helbestên wê wisa rewan û rewnaq in.

Mela Husnî di gelek tekyan de softî, seydatî û melatî kiriye. Ji ilm, îrfan û hikmetê gelek haydar e. Ilmê belaxetê xwendiyê. Edebiyata klasîk a çar milletên sereke yên îslamî rindfêr bûye. Haya wî qenc ji pexşana kevn a farisî hebûye û bi dehan feqî di medreseyan de gihandiye asta muderistiyê. Ji ber vê jî pêdiviya wî bi naverokeke teqlîdî nebûye. Him jî kaniya çanda kurdî, behra irfana kurdî, rewanbêjiya zimanê kurdî û folklorê gelê kurd fersendeke dêwasa li ber wê daniye ku pêwistiya wî bi çu tiştekî din re pir nemîne.

Di rewaniya zimanê berhemê de para hevokên edebî, mecazî, biwêj û gotinên wecîzewî gelekî zêde ne. Bi vî rengî ekla berhemê ji monotoniyê jî rizgar bûye. Çend nimûne;

“... Her zizek zozanek e, her demek dewranek e, cîhan kêş û fesal e. Ne soz û qerar e, îro soz û îman e, sibê toz û dûman e.”⁶²

“Çawa ku payîz bi baranê nabe nîsan, meriv bi xwendinê nabe insan. Belkî ji merivan re xuy û edeb û tecrube divên”⁶³

61 Ahmet Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmâniye*, (Haz. Turgut Karabey-Mehmet Atalay), Akçağ Yay., 2000, s.4.

62 *Guldan*, r. 172.

63 *Guldan*, r. 66.

“Ji jina rind û zeviya ber gund xwe biparêze. Lewra jina rind ji dostan, zeviya gund ji golikan nayê parastin.”⁶⁴

“Bi agirê evînê dilê wî bi emrê Heq kaliyabû.”⁶⁵

“Eger hikimdarî bikeve destê nezanan qiyamet tê serê tiştê hêja. Pişt li dinyayê dibe du ta.”⁶⁶

“Dostê Xwedê piştî hişyar bû ji gotinên xwe poşman dibe, destê şermê kete devê wî lê çî fêd! Hêk çelq bûye, şîmaq jî heq bûye.”⁶⁷

“... Xwedayê dilovan qelema efûyê li ser gunehên wê kêşandiyê û ew bi hêla pîroziyê ve şandiyê.”⁶⁸

“Ewên xav, bi xaviya heyata dinyayê xapiyane.”⁶⁹

“... piştî destê poşmaniyê digezîne. Lepê keserê li serê xwe dixîne. Axa kêşa ku kederan bi ser xwe de dirîjîne.”⁷⁰

“... An ne tasek şeraba nîsbetê, fîncanek ava heqîqetê, îskanek ji zulala hikmetê, dilopek ji barana şîretê bi me bide vexwarin.”⁷¹

“Lewra bi aqilê hay ji xwe mastê wî meya ye.”⁷²

“... Qedayên pîrr mezin bi serê hev de tînin. Bi awayekî wisa ku bi zik diçin avê, tazî rûdinin li ber tavê.”⁷³

“Du jin dîwanek in, du Kurd kerwanek in. Lewra du jin şemata mirovên dîwanekê dikin, du Kurd jî mêraniya mirovên kerwanekî dikin.”⁷⁴

“... lewra ez j ite pirtir bi diranê aşînatîyê hatime cûtin. Bi destê hedîseyan hatime strandin. Min zêde tehlî û şîrîniya jînê şamî kiriye û baş û nebaşan ji te pirtir dizanim”⁷⁵

Hem pexşankî û hem helbestkî di gelek ciyan de nivîskar li ser zimanê dayikê şîroveyan dike. Dilê zexim li ser zimanê zikmakî lê dide. Hestiyariya wî ya welatparêzî him di vê mijarê de û him di mijarên welat/kurdistan de gelekî germ e. Mînak;

64 *Guldan*, r. 61.

65 *Guldan*, r. 13.

66 *Guldan*, r. 16.

67 *Guldan*, r. 17.

68 *Guldan*, r. 21.

69 *Guldan*, r. 23.

70 *Guldan*, r. 25.

71 *Guldan*, r. 35.

72 *Guldan*, r. 44.

73 *Guldan*, r. 55.

74 *Guldan*, r. 169.

75 *Guldan*, r. 197

Zimanê min jîn û nîşana min e
Cîhanê de gula bostanê min e

Mîna bilbil li ser wî bûme bengî
Bi min mîna şîr û şekir şêrîn e

...

Bi zimanê xwe yê dilber bipeyvin
Heta bilbil di baxan bixwîne.⁷⁶

Di berhemê de hunera şibihandinê û wesifkirina hin navên taybet rewan hatiye bi kar anîn. Bo numûne;

Ji bo dunyayê; Bajarê dunyayê û bazara belayan⁷⁷

Ji bo bûka ku bi destê mêrê xwe neheqiyê li xezûrê xwe dike re; bûka hişçûk⁷⁸

Ji bo Hz. Mûhemmed (s.x.l.), seydayê beşeriyetê, rehakarê însaniyetê⁷⁹

Ji bo Xwedê; Xwedayê zana,⁸⁰ şahê jorin,⁸¹ Xwedayê dilovan,⁸² Xwedayê kara,⁸³ Xwedayê bexşkar, Xwedayê mezin, Xwedayê bîna...⁸⁴

Ji bo zimanê zikmakî; şîr, şekir, dilber, gula bostanê min⁸⁵

Nivîskar di berhema xwe de cî daye di'ayan jî. Li gorî mijarê ango bi mijarê re têkildar di'a hatine nivîsîn. Mînak; Nivîskar li gorî hedisîke Hz. Pêxember (s.x.l.) pêşî wiha behsa alimên adil û amil dike. " Bereket digel mezinan e, mezinên ser rûyê erdê bêşik padîşahê adil û alimê amil û merivên Salih in". Di berdeewama vê hedîsê de nivîskar wiha di'a dike: "Xwedayê dilovan me û birayên me di herdu cîhanan de ji xêr û bêra hevaliya wan neqetîne. Me ji îrşad û îşaretên wan dûr nexîne. Me ji rêya wan a rast û durist neşemitîne, lewra gelên welatên ku di wan de alim û adil û Salih nebin dibe mîna zeviya bêzibil û nola savara bêtewaş. Wekî leşkerê bêserêk, mîna malê bêxwedî. Ji wan re çêbûna dîn û dinyayê û azadî ne mimkun e"⁸⁶

76 *Guldan*, r. 118-119.

77 *Guldan*, r. 183

78 *Guldan*, r. 198.

79 *Guldan*, r. 60-61.

80 *Guldan*, r. 154.

81 *Guldan*, r. 45.

82 *Guldan*, r. 164.

83 *Guldan*, r. 126.

84 *Guldan*, r. 144-145.

85 *Guldan*, r. 118.

86 *Guldan*, r. 106.

Encam û Nirxa Paşî

Şîretname cûreyeke edebî-dînî ye. Di edebiyata kurdî de em liqayî zor berhemên xweser ên vê cûreyê nayên. Bêtir di nava dîwan û mesnewiyên kurdî de parçe parçe helbestên şîretan hene.

Guldana Hezîn şîretnameya herî gewre ya kurdî ya vê serdemê ye. Helbet ne tenê şîretname ye. Herwisa dîrok e, serpêhatî ne, folklor e... lê bi gelemperî nivîskar ji bo ku riyekê li ber xwendevan bixe, serê xwe êşandiye û ji gelek cûreyan îstîfade kiriye.

Çavkaniya şîretên Hezîn ev in; folklor kurdî, heşîsên Pêxember, jiyana mezinan, jiyana sehabîyan, pendên pêşîyan, gotinên mezinan, serboriyên wî bi xwe û dîroka îslamê û însaniyetê ye. Ji ber ku çavkaniyên berhemê pir texlît in, di berhemê de hêzeke zimên, naverokeke dewlemend û folkloreke zindî heye.

Herçend berhem di vê serdemê de hatibe nivîsîn û zimanê wê hêsan be jî Hezîn digel peyvên devokî yên kurdî peyvên erebî û farisî jî bi kar anîne. Ji bilî peyvên 'erebî û farisî hin peyvên giran ên kurdî jî di berhemê de mewcûd in.

Hezîn di berhema xwe de ji edebiyata kurdî ya klasîk jî sûd girtiye. Xasma Melayê Cizîrî yekem helbestvan e ku Hezîn di binê bandora wî de maye. Mînak;

*Ji her bê dax û bê derdî mepirsîn mihneta işqê
Çi zanîn bê xeber, jana dilê dax û keser tê da*

Herweha ji Ehemdê Xanî jî sûd hatiye wergirtin û di gelek ciyan de behsa wî hatiye kirin û ji malikên wî jêder hatine wergirtin. Bo nimûne;

*Vî zamanî her kesek mîmarê dîwarê xwe ye
Lewra her însan girêdayî bi kerdarê xwe ye⁸⁷*

Me tenê cûreyê şîretnameyê û geşedana wê di edebiyata kurdî ya klasîk de destnîşan kir û *Guldan* di vê çarçoveyê de peyitand ku ew jî bêtir dikare bi vê cûreya edebî ve bête pênasekirin. Helbet di gotareke bi vî rengîsînorkirî tenê, ev berhem nikare bi her awayî bête ravekirin. Ji ber vê yekê bi hurgulî dikare gelek xebatên lêkolînî li ser vê berhemê bête kirin.

Mela Husnî di *Guldanê* de gelek peyv û termên nû bi kar anîne ku teqez dê bala wêjevanan bikêşe. Di sernavên pirtûkê yên pexşan û helbestan de weke mînak **çîrokên hîkemî, helbest, stran, dudoyîn, ders, çîrok, çarîn,**

87 *Guldan*, r. 158.

şîret, parçe, hikmet, gotinên pêşiyar û gotinên mezinan, herzeng (îbret), hedîs, kerî(parçe), hatine bi kar anîn ku gelek ji wan di vê qadê de nû ne. Helbet ev jî ji bo edebiyata gelêrî teştekî balkêş e.

Ez ne di wê baweriyê de me ku berhemên nû ji yê kevn nebaştir in. Ango ‘berhemeke edebî herçend kevnare be ew qas bi kalîte ye’, ramanekê şaş e. Lewra eger ev berhema li ber destê me 700 sal berî niha bihata nivîsandin dê weke Mem û Zîn a Ehmedê Xanî li ser destan bûya û weke yekemîn pexşanna-me, şîretname û dîroknameya kurdan/kurdî bihata hesibandin. Belê, ne pe-wist e ku kevnare be. Şarezatî, helbestvanî û huner ne tenê para yê dîrokê ne. Nivîskarekî/helbestvanekî şareza îro jî -weke Mela Husnî- dikare di asta Bostan û Gulîstanê de berheman binivîse û divê teqez qedrên wan bête girtin.

Guldana Hezîn ji aliyê peyvên edebî, biwêj û gotinên mecazî ve jî gelekî serkeftî ye.

Mijarên ku me di berhemê de tespît kirine ev in; Zozanên welat, axa welat, azadiya welat, jina baş, dostanî, merîfet, bereket, serwerî, îstixna, evîn, eşqa îlahî, zarok û şîretkirina wan, rêvebirî angî îdarekariya baş û rind, ‘edalet, si-yaset, dilovanî, razgirtin, kibr, ez-ezî, tobe, razîbûna li hember qeder û qezayî, îxlas, zimanê dayikê, derewkarî, nixumandina ‘eybên xelkê, paşgotinî, terbiye, ‘uzlet, xortanî, ‘îlim û feydeyên ‘ilmê, cahilî, bindestî, pîrîtî, dîn û dîndarî...

Naverokeke mijaran nehatiye amadekirin. Ango Rêbazeke diyar ji bo nave-rok û beşan tune. Bo nimûne li ser jinê an li ser zimanê zikmakî di rûpelên pêşî yê pirtûkê de hin ders, şîret û çîrok hene. Heman mijar dikare di rûpelên navendê yan yê dawiya pirtûkê de bi vegotîneke nû û bi naverokeke cuda di-kare cî bigire. Ev jî dibe sedebê tevliheviyê hevgirtinî. Ji vî aliyê ve berhem dikare were rexnekirin. Ji ber vê yekê meriv bi hêsanî nikare li ser mijarekê bi rêk û pêk ji berhemê sîd bigire. Ev jî him kêmasiya alîkariya edîtoriyal e û him jî kêmasiya (belkî) zanîna teknîkê ye. An dibe ku berhem di qada xwe de sereke bê hesibandin, ji ber vê yekê yanê ji ber ku nimûneyeke berdest tunebûye, Sey-da li gorî dilê xwe berhema xwe ava kiriye.

Bi sedan peyvên kurmacî yê resen di pirtûkê de hatine bicihkirin. Ber-hema ji vî aliyê ve xwedî ferhengê xweser û têra xwe dewlemend e. Mînak, ekrût (rûtehl)⁸⁸, doqa (şeytan), hilo (eylo, qertel), hêwişandin (hîmaye kirin), junî (çog), dehm (semt), milûlîk (şefeq), omax (şîrîk), pişûl (karê neqenc), pîpîk (zirne), vizû (zeîf), serbiloq (navê striyê zer e ku dixin qulika mişkan da kup ê nekev embaran), tef û tal (eşya), tawa (tişt), rot (darê hişk ê dirêj û zirav), xevitî (ehmaqî), xudûd (zerre, atom), zurbe (bîrrê guran), xûnare (xwînmiy),

88 Di nava kevanekê de wateyên wan ên kurmacî me nivîsîne, piranî me ji ferhengoka berhemê sîd wergirt.

xaşil (navê xwarinekê), xepeng (paceyên teng ên ku di jora xaniyan de ji bo roniyê hatine vekirin), çingistan (sehra), band (dunya), cûf (laş), axû (jehr), aragî (xayîntî), baxir (zinarê asê) û hîn bi sedan peyvên din.

Mijarên weke perwerde, sinc/exlaq, tesewif, dostanî, zewac, xawên û hîn gelekên din bi riya şîret û mînakên cur bi cur ve vehunandiye di nava rûpelên pirtûkê de.

Guldan cureyeke edebî ye û çend çeşnê edebiyatê di hundurê xwe de dihewîne. *Guldan* bi helbestên xwe berhemeke klasîk e, bi pexşanên xwe modern e, bi gotinên mezinan, pêşîyan, biwêjan, lawijan û çîrokan millî ye ango folklorîk e. Bi vî rengî berhemeke çaralî ye ji bo edebiyata kurdî/kurmançî.

ÇAVKANÎ

- Ahmed Hilmi el-Qoxî el-Diyarbekîrî, *Rehberê 'Ewam şerha Nehcu'l-Enam*, İstanbul: İhsan Yayınları, bê dîrok e.
- Ahmet Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmâniye*, (Haz. Turgut Karabey-Mehmet Atalay), Akçağ Yay., 2000.
- Ahmet Zeki Güven, "Gülistan ve Bostan Adlı Eserlerin Değerler Eğitimi Bakımından İncelenmesi," *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/6 Spring, Ankara 2014.
- Ali Çavuşoğlu, *İrşad Ekseninde Pendname*, Kayseri, 2011.
- Alim Yıldız, "Nasihatname Pendname Ya da..." *Ayvakti Dergisi*, h. 33, İstanbul 2003.
- Bedr-i Dilşad'ın Muradnâmesi, I-II*, (haz. Âdem Ceyhan), İstanbul 1997.
- Cegerxwin, "Pendname", *Hawar*, Clid II, j. 52, 20 Kanûna Paşîn 1943.
- Dilzaz Art, *Lêkolînên Kurdî*, Fasîkul II, Weşanên Zanîngeh, Stenbol 2013.
- Ebdullah M. Varlî, *Dîwan û Gobîdeyê Ahmedê Xanî Yêd Mayîn*, Erkam Yayınları, Stenbol 2004.
- Ehmedê Xanî Külliyyatı I, Nûbehara Biçûkan*, (amd. Kadri Yıldırım), Weşanên Avesta, İstanbul 2008.
- Ersin Teres, "Bir Öğüt Kitabı (Pendname) Olarak Kutadgu Bilig", *Yağmur Dergisi*, h. 50, İstanbul, Eylül-Ekim 2010.
- Hecî Qadirê Koyî, *Dîwan*, Weşanên Nefel, Stockholm, 2004.
- Herekol Ezizan, "Zilamek û Zimanek", *Hawar*, h. 40, r. (amd. Firat Cewerî), Weşanên Nûdem, C.II, Stockholm 1998.
- İbrahim Gözetin, *Mele Xelîlê Sêrtî ve Nehcu'l-Enâm Adlı Eseri* (Metin Ve İnceleme),

- Muş Alpaslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muş 2015.
- İbrahim Halil Dündar, *İslam'da Edep Geleneği ve Feridüddin-i Attar'ın Pendname'si*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van 2008.
- İskender Pala, "Nasihatname", *DİA*, C.32, Ankara 2006.
- Kadri Yıldırım, *Espîdebazê Hemedanî (Hemedanlı Beyaz Şahin) Baba Tahirê Uryan, Hayatı, Görüşleri, Divanı*, Weşanên Avesta, Stenbol 2013.
- M. Xalid Sadîni, *Feqiyê Teyran*, Weşanên Nûbihar, Stenbol 2000.
- Mela Husnî Hezîn, *Guldan*, Weşanxaneyê Nûbihar (Çapa 2.), İstanbul 2011.
- Melayê Cizîrî, *Dîwan*, (amd. Arif Zêrevan), Weşanên Nefel, Stockholm 2004.
- Melihe Mehdewî, "Pendname", *DMBİ*, Tehran 1367-? Hş, XIII, r. 728-731.
- Musa Balcı, *Taşa Kazınmış Sözcükler: İslam Öncesi Fars Öğüt Edebiyatı*, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2016.
- Mustafa Doğan Karacoşkun, *Şark-İslâm Klasîği Pendname'ye Göre Kişilik Tipleri Ve Mutluluk Yolları, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 12, S. 1, Samsun 2012.
- Ahmed ibn Hanbel, *Müsned*, Beyrut, 1999, 28/138.
- Rojî Kurd*, (amd. Koma Xebatên Kurdolojîyê), Weşanên Enstîtuya Kurdî Ya Stenbolê, İstanbul 2013.
- Sedîq Borekeyî Sefîzade, *Mêjûyî Wêjeyî Kurdî*, C.2, (Çapa yekê), Bane- İran, 1951.
- Said Nursi, Bediüzzaman, *Îşaratü 'l-Î'caz*, Zehra Yayıncılık, İstanbul 2003.
- "Ey Gelê Kurdan", *Rojnameya Kurd Teawun û Teraqqî*, H. 1, Stenbol 2008.
- Seyid 'Eliyê Fındikî, *Dîwan*, (ed. Süleyman Çevik), Weşanxaneyê Nûbihar, Stenbol 2010.
- Yakup Aykaç, *Dîwana Hezîn (Metn û Lêkolîn)*, (Teza Masterê Ya Çapnebûyî), Zanîngeha Bîngolê Enstîtuya Zimanên Zindî, Bîngol 2015.